

ναμφισβήτητη ὑπεροχή συγκριτικά μὲ τὴν τεχνική προσωπική ποίηση καὶ μὲ τίς συμβατικές μορφές τῆς διαβίωσης ὅσες δὲν ἀπορρέουν ἀπὸ τὴν ὀργανική ζωὴ τοῦ λαοῦ. Τὰ ὁμηρικά ποιήματα, εἶπαν οἱ ρωμαντικοί, ἀδύνατο εἶναι νὰ τὰ συνέθεσε ἕνας προσωπικός τεχνίτης. Ὁ δημιουργικός ποιητικός ὄργασμός ποῦ τὰ ἐμψυχώνει, μαρτυρεῖ ὅτι εἶναι δημιουργήματα συλλογικά τοῦ λαϊκοῦ πνεύματος, λαϊκά τραγούδια ποῦ συνεχωνεύθηκαν σὲ μεγαλύτερες ἐνότητες. Αὐτοῦ τοῦ εἶδους οἱ ἀντιρρήσεις ἔγιναν ἀφορμὴ νὰ δημιουργηθῇ στὶς ἀρχές τῆς περασμένης ἑκατονταετίας ζωηρότατο ἐνδιαφέρον γιὰ τὰ δημώδη ἄσματα τῶν λαῶν, γιὰ τίς λαϊκές διαλέκτους καὶ γιὰ τὰ ἔθιμα, «τὰ ἦθη» ὅπως τὰ ἔλεγαν τότε, ποῦ εἶχαν διατηρηθῆ στὶς ἀγροτικές περιοχές, ὅσες ἐστέκονταν σὲ ὀργανική μορφή διαβίωσης.

Ἄξιζει νὰ προσέξῃ κανεὶς ὅτι καὶ ὁ Βλαχογιάννης συμμερίζεται τὴν ἀντίληψη ποῦ θεωρεῖ τὰ ὁμηρικά ποιήματα συναποτελεσμένα ἀπὸ μικρότερα λαϊκά τραγούδια. «Στὸ βιβλίο τοῦ «Κλέφτες τοῦ Μοριά» σελ. 197 γράφει τὰ ἀκόλουθα: «Καὶ τὴν ἀρχαία ἐπική ποίηση (Ἡ Ἰλιάδα εἶναι καλοταίριαστη περιγραφική σύνθεση ἀπὸ λαϊκά τραγούδια ποῦ περιγράφουν ἐπεισόδια τοῦ Τρωϊκοῦ πολέμου) ἂν τὴν ἀναλύσῃς, θὰ βρῆς πῶς τὰ θέματά της εἶναι βγαλμένα ἀπὸ περιστατικά μικρά, καὶ μ' ὄλο ποῦ ἄλλα χέρια δευτερότερα χωνέψανε τὰ μερικά τραγούδια σὲ ἔπη μακρονόητα καὶ μεγαλόπνοα, ὅμως ἡ ἐπιστημονικὴ κρίση δὲ δυσκολεύεται τὰ καθαρά δημοτικά κομμάτια νὰ τὰ ξεχωρίσῃ, μ' ὄλο ποῦ ὁ συνθέτης τοῦ δευτέρου χεριοῦ ἦτανε κι' αὐτός λαϊκός ποιητής, ὅπως ὁ κάθε ποιητής ἦτανε τότε». Εἶναι φανερό ὅτι ὁ Βλαχογιάννης ἀναφέρεται στὶς ἔρευνες τῶν Γερμανῶν κλασσικῶν φιλολόγων καὶ ἰδιαίτερα τοῦ Lachmann ποῦ ἤθελε νὰ ἀποσυνθέσῃ τὰ ὁμηρικά ποιήματα σὲ μερικώτερα ἄσματα. Ἡ νεώτερη ὅμως ἐπιστημονικὴ ἔρευνα ἔφθασε στὴν ἐπίγνωση ὅτι ὅλες ἐκεῖνες οἱ προσπάθειες ἐβγήκαν ἀπὸ περίεργη, ὅπως πολὺ χαρακτηριστικά εἶπε ὁ Wilamowitz, σύζευξη ὀρθολογιστικῶν καὶ ρωμαντικῶν τάσεων, ποῦ παρεγνώριζαν τὴν οὐσία τῆς ὁμηρικῆς ποιήσεως. Τὸ ὅτι ὅμως ὁ Βλαχογιάννης στὰ 1935 παραλληλίζει τὴν Ἰλιάδα μὲ τὰ δημοτικά τραγούδια δείχνει πόσο βαθειά ἦταν ριζωμένη ἡ πεποίθησή του ὅτι ἡ λαϊκὴ ψυχὴ ἀποτελεῖ τὴν πηγὴ κάθε γνήσιας ποιητικῆς δημιουργίας.

Δὲν χρειάζεται νὰ σπαταλήσῃ κανεὶς πολλὰ λόγια γιὰ νὰ δείξῃ ὅτι τὸ πνεῦμα τοῦ λαοῦ καὶ ἡ λαϊκὴ ψυχὴ, ὅπως τὴν ἐννοοῦσαν οἱ ρωμαντικοί, διαφέρει πολὺ ἀπὸ τὴν ἐννοια τῆς λαϊκῆς μάζης, ὅπως τὴν ἀντιλαμβάνεται ἡ σύγχρονη ὁμαδικὴ ψυχολογία καὶ ὁ κοινωνιολογισμός. Ἡ ἐννοια τῆς λαϊκῆς μάζης εἶναι μηχανιστικὴ καὶ ὀλισθητικὴ, ἡ ἐννοια τοῦ πνεύματος τοῦ λαοῦ εἶναι

ὀργανικὴ καὶ πνευματοκρατορικὴ. Ἡ ἐννοια τῆς λαϊκῆς μάζης εἶναι ἀποχρωματισμένη ἱστορικὰ καὶ ἐθνικὰ, ἐνῶ τὸ πνεῦμα τοῦ λαοῦ θεωρεῖται ὡς ἡ μεταφυσικὴ οὐσία τῆς ἐθνότητος, ὡς ζωντανὴ δύναμη. Γιὰ τοὺς ρωμαντικούς ὑπάρχει ἀπόλυτη ταυτότητα μεταξὺ τοῦ λαϊκοῦ καὶ ἐθνικοῦ πνεύματος. Ἡ δυναμικὴ ἐκδοχὴ τῆς λαϊκῆς μάζης ὁδηγεῖ στὴν ἰδέα τῆς δικτατορίας, ἐνῶ ἡ ἐννοια τοῦ πνεύματος τοῦ λαοῦ ἐπιβάλλει τὸ σεβασμὸ τῆς πολιτικῆς ἐλευθερίας τοῦ λαοῦ. Ἔτσι ἐξηγεῖται γιὰτί οἱ ρωμαντικοί, παρ' ὅλη τὴν τάση τους πρὸς τὸν ἱστορισμό, στὸ πολιτικὸ πεδίο ἦταν κατὰ τὴ μεγάλη πλειοψηφία ὁπαδοὶ τοῦ Φιλελευθερισμοῦ. Δὲν εἶναι καθόλου τυχαῖο ὅτι ἕνας ἀπὸ τοὺς ἐνθερμότερους ὑποστηρικτὲς τοῦ κοινοβουλευτικοῦ Φιλελευθερισμοῦ ἦταν ὁ Chateaubriand καὶ εἶναι ἐπακόλουθο τῆς γενικῆς γραμμῆς τοῦ ρωμαντισμοῦ τὸ ὅτι καὶ οἱ δικοὶ μας Ἄλ. Σοῦτσος καὶ Ἄχ. Παράσχος ὡς μοναδικὴ τους ἀρετὴ εἶχαν νὰ δείξουν τὸν ἐθνισμό τους, τὸν ἐνθουσιασμό τους καὶ τὸν ἀγῶνα τους γιὰ τὴν προάσπιση τῆς πολιτικῆς ἐλευθερίας. Γενικὰ ἡ ρωμαντικὴ κίνηση κατὰ τὸν 19ο αἰῶνα κατέχεται ἀπὸ πνεῦμα λαϊκιστικὸ, ἐθνικιστικὸ καὶ φιλελευθερο. Ἡ ἔρευνα, ποῦ ἔχει σκοπὸ νὰ μελετήσῃ τὰ χαρακτηριστικά τοῦ λαϊκοῦ πνεύματος, ἦταν γιὰ τοὺς ρωμαντικούς σύγχρονα καὶ ἔρευνα ποῦ ἀπεκάλυπτε τὰ οὐσιώδη γνωρίσματα τῆς συλλογικῆς ἐθνικῆς ψυχῆς. Ὅλες οἱ ἀναζητήσεις οἱ ἀναφερόμενες στὴν ἔρευνα τῆς ἱστορίας καὶ τῆς λαϊκῆς ἰδιότητος τῶν ἐθνότητων ἔχουν τὴ ρίζα τους στὴ μεγάλη κίνηση ποῦ ἐδημιούργησε ὁ ρωμαντισμός.

Ἄν ἰδοῦμε ἀπὸ τὴ σκοπιὰ αὐτὴ τὰ πράγματα, θὰ ἐννοήσωμε ὅτι ἡ μελέτη τῶν ἠθῶν τοῦ λαοῦ δὲν ἐδούλευε σὲ πραγματογνωστικούς σκοπούς. Μελετώντας τὰ γνήσια ἦθη τοῦ λαοῦ, ποῦ εἶχε μείνει ἀδιάφορος ἀπὸ τίς διαστρεβλωτικὲς ἐπιδράσεις τῆς δῆθεν πολιτισμένης ζωῆς, ἐπίστευε ὁ ρωμαντικός ὅτι ἀπεκάλυπτε τὰ ἀληθινὰ χαρακτηριστικά τῆς ἐθνικῆς ψυχῆς, ὅτι ἐρχόταν σὲ ἀμεση ἐπαφὴ μὲ τίς δημιουργικὲς δυνάμεις ποῦ ἐκπηγάζουν ἀπὸ τὴ μεταφυσικὴ πραγματικότητα. Τὰ «ἦθη» τοῦ λαοῦ καὶ τὰ ποιητικά του δημιουργήματα, ἐννοημένα ὡς ἐκδηλώσεις τῆς δημιουργικότητος ποῦ κρύβεται μέσα στὰ βάθη τῆς ἀδιαστρέβλωτης λαϊκῆς ψυχῆς, μᾶς εἰσάγουν, κατὰ τοὺς ρωμαντικούς, στὴν περιοχὴ τῆς ἀληθινῆς καὶ γνήσιας πνευματικότητος καὶ μᾶς δίνουν τὴν εὐκαιρία νὰ ἀναζωογονήσωμε τὴν ἐμπνευσή μας μέσα στὰ νάματα ποῦ ἐκπηγάζουν ἀπὸ τὰ βάθη τῆς ἐθνικῆς ψυχῆς. Μέσα στὸ πλαίσιο τέτιας λογῆς ἀντιλήψεων ἐστάθηκε δυνατό νὰ πάρῃ τὸ δημοτικιστικὸ νεοελληνικὸ κίνημα κατὰ τὴ δευτέρη δεκαετία τῆς περασμένης ἑκατονταετίας μεγαλύτερη ὁρμή, ἀπὸ τὴν ἐποχὴ ποῦ ἐξεδόθηκε ἡ συλλογὴ τοῦ Fauriel καὶ ἔσκυψε

εύλαβικά επάνω στα δημόδη άσματα ο Διονύσιος Σολωμός. Όταν άργότερα, γύρω στο ένενηκοστό έτος της ίδιας εκατονταετίας, έκαμε ο δημοτικισμός τη δεύτερη μεγάλη του έξόρμηση, δέν είχε άλλο έδαφος για να χρησιμοποιήση ως άφειτρία του παρά εκείνο που είχαν κρατήσει στην κατοχή τους οι άνοργάνωτες και διάχυτες λαογραφικές έρευνες με οδηγό τους τόν Ν. Πολίτη. Είναι έξω από τά όρια της μελέτης μας ή εκτίμηση των επιδράσεων που άσκησεν ή ανάπτυξη της γλωσσολογικής έπιστήμης και οι φυσιοκρατικές και πραγματολογικές τάσεις στη φιλολογική κίνηση εκείνης της εποχής. Μας άρκει μόνο να διαπιστώσωμε ότι στο έργο που άρχίζει τότε ο Βλαχογιάννης ξαναζή ή πιστη στη δημιουργικότητα της λαϊκής ψυχής, θεωρημένης ως έθνικής έλληνικής ψυχής. Η πνευματική του ύπόσταση και οι πρώτες επιδράσεις της ζωής συνεργούν άρμονικά για να ζωοποιηθούν μέσα στην ψυχή του νεαρού Έπαχτίτη οι τάσεις που είχαν άρχισει με την πρώτη στον ίδιον αιώνα φάση του δημοτικισμού. Δέν πρόκειται όμως για την άνάσταση του ρωμαντισμού στην ξεπερασμένη πιά μορφή του.

Τό πνεύμα της πραγματοκρατίας και της φυσιοκρατίας σημειώνει έντονα την παρουσία του στο έργο του νεαρού Βλαχογιάννη. Ο γλωσσικός ρεαλισμός του, ο κάπως άκαμπτος, που θά τον παρακολουθήση σε όλη του την κατοπινή συγγραφική σταδιοδρομία, ήταν άπόκτημα της νέας εποχής. Η άπόλυτα πραγματολογική κατεύθυνση των ιστορικών του άναζητήσεων, ή δίψα για την άποκάλυψη των πραγματικών ιστορικών γεγονότων έχουν την προέλευσή τους στο πραγματολογικό πνεύμα της εποχής. Στερεωμένος όμως με άκατάλυτους δεσμούς στο πατρικό έλληνικό έδαφος δέν άφηκε να σβηστούν μέσα του οι παλιές αγάπες. Ο Κ. Χατζόπουλος και ο Κ. Θεοτόκης που τότε μαζί του ξεκίναγαν δέν ήμπόρεσαν να δείξουν την ίδια σταθερότητα. Ο Βλαχογιάννης έμεινε πάντα πιστός στην Έλληνική Ιδεολογία, στη Μεγάλη Έλληνική Πατρίδα, γιατί αυτή ήταν ή βαθύτερη λαχτάρα της ζωής του από νήπιο άκόμη. Μένοντας πιστός στην έθνική ιδέα αίσθάνονταν ότι έμενε πιστός στον ίδιο τόν έαυτό του. Στην προσωπική του ένότητα συνεχωνεύθηκαν ή στενή και ή μεγάλη πατρίδα, ή λογοτεχνία και ή λαογραφία, ή ιστορία και ή τέχνη.

Άρκει, για να δείξωμε ότι οι διαπιστώσεις που προηγήθηκαν είναι σύμφωνες με τά πράγματα, να παραθέσωμε άπόσπασμα άπό την κριτική που έγραψε ο Κ. Παλαμάς παίρνοντας άφορμή από τη συλλογή «Ιστορίες του Γιάννου Έπαχτίτη». Ολόκληρη ή κριτική αναδημοσιεύτηκε έπειτα στα «Πρώτα Κριτικά». Τό άπόσπασμα που μας ένδιαφέρει είναι τό άκόλουθο: «Άρρενωπή τις μελαγχολία αναδίδει έξ αυτής, ή μελαγχο-

λία ή έκ των ένδόξων άναμνήσεων, των βαθμηδόν άμαυρουμένων, τας όποιας μάτην ζητούν να άναζωπυρώσουν οι πατριώται και να ψάλλουν οι ποιηταί, ή έκ των πατρίων παραδόσεων, τας όποιας μάτην άκόμη φυλάττουν όλίγοι άπλοϊκοί άγρόται, και λατρεύουν οι ποιηταί πάλιν. Καί των Ιστοριών αυτών ή γλώσσα, ως ή ψυχή των, είναι ή γλώσσα του λαού. Άλλ' ως ή ψυχή των είναι μέρος τι μόνον εύχαρηκτήριστον της πανελληνίου ψυχής, ούτω και ή γλώσσα των, άγνωτάτη δημοτική, ποικίλλεται υπό λέξεων και φράσεων, αίτινες προσδίδουν εις αυτήν τοπικόν κάπως χαρακτηήρα και περισπώσι την προσοχήν του άναγνώστου». Ο Παλαμάς είχε διαγνώσει τις πηγές από τις όποιες άντλούσε την έμπνευσή του ο πρωτοφανέρωτος τότε λογοτέχνης και είχε διακρίνει ότι με τό «πτωχά τυπωμένον βιβλιάριον» άνοιγε, τό δρόμο της μιá ισχυρή και ιδιότυπη λογοτεχνική προσωπικότητα. Είναι πολύ ένδεικτική, για την αυτοπεποίθηση του Βλαχογιάννη στη δύναμή του, ή φτωχική έξωτερική εμφάνιση της πρώτης συλλογής του, κατ' αντίθεση προς τη συνήθεια των λογοτεχνικών νεοσσών της εποχής μας, που στηρίζουν περισσότερες έλπίδες στην πολυτέλεια του χαρτιού και στην κομψη έκτύπωση παρά στην άξία του περιεχομένου.

ΙΣΤΟΡΙΚΟΣ ΕΡΕΥΝΗΤΗΣ ΤΟΥ ΕΙΚΟΣΙΕΝΑ

Η άπασχόληση του Βλαχογιάννη με την Ιστορία του Εικοσιένα συγχρονίζεται με τις άρχές της πρώτης του ήλικίας. Όταν ο Κ. Δημητριάδης (βλ. Ν. Έστία Τόμ. 38 σελ. 790) του έθεσε τό έρώτημα, πότε άρχισε να γράφη για τό Εικοσιένα, έδωκε την άκόλουθη άπάντηση: «Για τό Εικοσιένα! Μά θάλεγα έκ γενετής. Άπό νήπιο χείδευα με λαχτάρα τά Ιστορικά βιβλία πουδχαν ζωγραφίς των Καπεταναίων και ζήλευα τούς άλλους που μόραγαν να τά διαβάσουν. Είναι άπό τά πρώτα μου χρόνια μεγάλον έρωτα για την Ιστορία μας και για τά γράμματα. Καθόμουν νύχτες ολάκαιρες πλάι στο τζάκι ν' άκούω μ' όλη μου την προσοχή τις γριές Σουλιώτισσες στον Έπαχτο, να μου ιστορούνε τη μεγάλη Έπανάσταση... Έτσι άπό μωρό ζούσα μέσα στο Εικοσιένα. Καί ο μοναδικός μου έρωτας ήτανε πάντα ή Πατρίδα και ή Ιστορία της». Σ' αυτή την αυτοεξομολόγηση θά ήμπορούσε κανείς να προσθέση ότι και τό Εικοσιένα έζούσε μέσα στην ψυχή του Βλαχογιάννη. Έταξε για σκοπό της ζωής του να συγκεντρώση κάθε γραπτό μνημείο που είχε σχέση με τόν ιερό άγώνα της Έθνεγερσίας. Τό κύριο θέμα των Ιστορικών του άπασχολήσεων τό άποτέλωσε ο άγώνας της Έπαναστάσεως και με κέντρο αυτόν έπροχώρησε σε άναδρομές στα προεπαναστατικά χρόνια και στην παρακολούθηση των Ιστορικών άποτελεσμάτων.

των τῆς Ἐθνεγεροίας ἕως τὰ 1864. Τῆ συλλογῇ τῶν ἱστορικῶν πηγῶν τὴν ἄρχισε ἀπὸ τὰ ἑφηβικά του χρόνια ὑποβάλλοντας τὸν ἑαυτό του σὲ σκληρὲς στερήσεις καὶ διαθέτοντας ὄσα χρήματα ἐκέρδιζε ἀπὸ τὰς ἰδιωτικὰς παραδόσεις καὶ τῆ δημοσιογραφικῆ του ἐργασίᾳ.

Ἐδειχνε ἔτσι ὅτι τῆ συλλογῇ καὶ τὴν ἐκδόσιν τῶν ἱστορικῶν πηγῶν τὴν εἶχε θεωρήσει ὡς τῆ σοβαρῶτερη ἀπασχόληση τῆς ζωῆς του. Δὲν τὸν ἔφερνε πρὸς αὐτὴ κανένα ἄλλο κίνητρο παρὰ μόνον τὴν ἀγάπην καὶ τὴ ἀφοσίωσιν. Στὴν ἐργασίᾳ του τὸν ἐφώτιζε θεϊκὸς ἔρωσ καὶ λατρεία πρὸς τὴν ἱστοροῦμενην ἐποχὴν. Δὲν ἔχει ἀνάγκη νὰ προστρέξῃ στοὺς ἐπαγγελματίους ἱστοριογράφους γιὰ νὰ βοηθηθῇ ἀπὸ τὴν τεχνικὴν τῶν μεθοδολογικῶν τους ὁδηγιῶν. Τὸν ὁδηγεῖ μὲ ἀσφάλειαν ἡ ἱστορογῆ, ἡ ἐσωτερικὴ ἐσώψυχη σύνθεσις μὲ τὰ ἱστοροῦμενα καὶ τὴν κριτικὴν του ὀξυδέρκειαν τὴν ἐνδυναμώνει καταπληκτικὴ ἐναισθητικὴ ἱκανότης. Ὁ Βλαχογιάννης εἶχε τὸ χάρισμα, νὰ ἐναισθάνεται ἀμέ-

σα καὶ ἐνορατικὰ μὲ τὴν πρώτην ματιὰν τὴν γνησιότητα καὶ τὴν ἀξιοπιστίαν τῶν μαρτυριῶν. Εἶχε τόσο γνήσια καὶ ἀληθινὰ ζῆσει τὴν ἰδιοτυπίαν τῆς ἐποχῆς τοῦ Εἰκοσιέτου, ὥστε τὸ ἐσωτερικὸν του κριτήριον ποτὲ τοῦ δὲν ἐλάθευε. Στηριγμένος στὶς ἱκανότητάς του αὐτὰς καὶ στὸ θεϊκὸν του ζῆλον ἀνεδείχθηκε ὄχι μόνον ἀκατακτώνητος συλλέκτης ἱστοριογραφικοῦ ὑλικοῦ ἀλλὰ καὶ ὁ σημαντικώτερος ἐκδότης τῶν ἱστορικῶν πηγῶν τῆς

Ἐθνεγεροίας. Οἱ ἐκδόσεις τῶν Ἀπομνημονευμάτων τοῦ Σπυρομήλιου καὶ τοῦ Μακρυγιάννη, τῶν Ἐνθυμημάτων τοῦ Κασσομούλη καὶ πολλῶν ἀρχαίων τῶν ἀποτελοῦν περίλαμπρον ἐπιστημονικὸν κατόρθωμα καὶ τεραστίας σημασίας συμβολὴ γιὰ τὸν ἔθνικόν

τοῦ Ἐθνικοῦ φρονηματισμό.

Ὁ Βλαχογιάννης δὲν περιορίστηκε μόνον στὸ ἔργο τῆς περισυλλογῆς, ταξινομήσεως καὶ ἐκδόσεως τῶν ἱστορικῶν πηγῶν. Ἐνα μεγάλο μέρος τῆς πνευματικῆς του δραστηριότητος τὸ ἀφιέρωσε στὴν ἱστοριογραφίαν. Θέλησε νὰ προχωρήσῃ, βασιζόμενος στὸ ἀπέραντον ὕλικόν ποῦ εἶχε συγκεντρωμένο, σὲ ἱστορικὴν σύνθεσιν. Γι' αὐτὸ εἴμαστε ὑποχρεωμένοι νὰ ρίξωμε συνοπτικὴν ματιὰν καὶ στὸ πεδίου τοῦτο τῆς δραστηριότητός του. Ἀξίζει νὰ θέσωμε τὸ ἐρώτημα, πῶς ἐβλεπε τὴν ἱστορίαν καὶ πῶς ἐργάστηκε ὡς συνθετικὸς ἱστορικὸς.

Ἄν σκύψωμε προσεχτικὰ ἐπάνω στὸ ἱστοριογραφικὸν του ἔργο, θὰ διαπιστώσωμε τὴν παρουσίαν τῶν ἰδίων κατευθύνσεων ποῦ

ἀντικρύσαμε στὰ προηγούμενα ἀναλύοντας στὴ γενικότητά τους τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς πνευματικῆς του ἰδιοσυστάσεως. Ἀπὸ τὸ ἕνα μέρος γίνεται αἰσθητὴ ἡ παρουσία μιᾶς ἱστορικῆς διαθέσεως, ποῦ ἐπιζητεῖ νὰ ἀνακαλύψῃ μὲ ἀπόλυτη ἀκριβολογίαν ἐκεῖνο ποῦ πραγματικὰ συνέβηκε. Ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος ἀντικρύζει κανεὶς μέσα στὸ ἔργο του νὰ τὸν κατευθύνῃ ὡς τελικὸς σκοπὸς καὶ ὁδηγητικὴ ἰδέαν μιὰ ρομαντικὴ τάση γιὰ τὴ θεώ-

Ὁ ΒΛΑΧΟΓΙΑΝΝΗΣ ΟΚΤΩ ΜΗΝΕΣ ΠΡΙΝ ΑΠΟ ΤΟ ΘΑΝΑΤΟ ΤΟΥ

ρηση τοῦ ἱστορικοῦ γεγονότος, γιὰ τὴν ἐνατένισή του στὰ ἀξιολογικά του χαρακτηριστικά. Παρατηροῦμε κι' ἐδῶ, γιὰ νὰ χρησιμοποιήσωμε τοὺς καθιερωμένους συμβατικούς ὄρους, συμπλοκὴ θετικιστικῶν πραγματολογικῶν τάσεων μὲ ρωμαντικὴς κλίσεις. Γιὰ τὸ Βλαχογιάννη τὸ κύριο θέμα καὶ καθ'αυτὸ δεδομένο εἶναι τὸ «ἱστορικὸ γεγονός». Αὐτὸ γεννᾶται μέσα σὲ ὀρισμένη ἱστορικὴ στιγμή καὶ ἔπειτα γίνεται παράδοση. «Ἐνα ἱστορικὸ «γεγονός» ὅμα γεννηθῆ, περνάει ἀπὸ πολλὰ στόματα καὶ φτάνει στοὺς ὑστερόχρονους μὲ κάμποσες διαφορὰς στὴ μορφή, στὶς λεπτομέρειες, κατὰ τῶν ἀνθρώπων τῆ μνήμη, τῆ διάθεσιν, τὰ συμφέροντά τους· ὅσο ὅμως κι' ἂν αὐτὸ χαλάει καὶ παραμορφώνεται, ὁ πυρήνας ὁ ἀρχικός μένει ἀπὸ κάτου κρυμμένος καὶ φυλάγεται σωστός, ἀληθινός» (Ἱστορ. ραπίσμ. σ. 3). Ἡ ἀποστολὴ τοῦ ἱστορικοῦ εἶναι κατὰ τὸ Βλαχογιάννη νὰ ἀναχθῆ στὸν ἀρχικὸ πυρήνα. Ἡ κριτικὴ διαδικασίᾳ πού θὰ μᾶς φέρη στὴν ἀποκάλυψιν τῆς ἀλήθειας τῆς κρυμμένης μέσα στὴν παράδοση ἀποτελεῖ γιὰ τὸ Βλαχογιάννη τὴν κυριώτερη ἐργασίᾳ τοῦ ἱστορικοῦ. Αὐτὴ ἀκόμη τεκμηριώνει καὶ τὴν ἱκανότητά του. Δὲν χρειάζεται πολὺς κόπος γιὰ νὰ καταλάβη κανεὶς, ὅτι σύμφωνα μὲ μιὰν τέτιαν ἀντίληψιν, τὸ ἔργο τοῦ ἱστορικοῦ πλησιάζει νὰ ἐξομοιωθῆ μὲ τὴν κριτικὴ ἔρευνα τῶν πηγῶν. Αὐτὴ πιά προβάλλεται ὡς τὸ σπουδαιότερο τῆς Ἱστορίας συστατικόν. Κρίνοντας ὁ Βλαχογιάννης τὸ ἔργο τοῦ ἱστορικοῦ Κ. Παπαρρηγοπούλου παρατηρεῖ: «Ἐνῶ ὑπῆρξε σοβαρὸς καὶ φιλόπρονος ἐκμεταλλεὺς τῶν γνωστῶν ὡς τότε πηγῶν, λαμπρὸς συνθέτης τοῦ γενικοῦ ἔργου του, ποτὲ σ' ὄλο τὸ ἱστορικὸ στάδιο, δὲν καταπιάστηκε χειρόγραφα, δὲν πῆγε γυρεύοντας ἀγνωστες πηγές, προφορικὰς μαρτυρίας, πρωτότυπες κι' ἀνέκδοτες περιγραφές, ἀλλὰ χρησιμοποίησε, λαμπρὰ καθὼς εἶπα, τὶς τυπωμένες μονάχα πηγές.» (Ἱστορ. ραπίσμ. σελ. 8). Ἐπειδὴ αἰσθάνεται καὶ στὸ ἔργο τοῦ Ἡροδότου τὴν ἴδια ἔλλειψιν κριτικῆς ἐξερευνησεως πηγῶν καὶ μαρτυριῶν, δὲν δυσκολεύεται νὰ ὑποβιβάσῃ καὶ τὸν πατέρα τῆς Ἱστορίας στὴν τάξιν τῶν χρονογράφων. (Ἱστορ. ραπίσμ. σελ. 13).

Ἡ σημαντικώτερη τοῦ ἱστορικοῦ ἐργασίᾳ εἶναι κατὰ τὸ Βλαχογιάννη, νὰ κατορθώσῃ νὰ ἰδῆ στὴν πραγματικὴ του ὄψιν, μέσα ἀπὸ τὰ δεδομένα πού μᾶς παρέχει ἡ παράδοση, τὸ ἱστοροῦμενο γεγονός. Ἱστορία λοιπὸν εἶναι ἀποκλειστικὴ σχέση μὲ τὸ παρελθόν, προσπάθεια νὰ τὸ ἀναδημιουργήσωμε, ὅπως ἦταν, μὲ τὰ μέσα πού μᾶς παρέχει ἡ ἱστορικὴ ἔρευνα. Ἡ διαπίστωση αὐτὴ μᾶς ἐξηγεῖ γιὰ τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ Βλαχογιάννη δὲν ἐξετάθηκε στὸ παρόν. Τὸν βάζει ἀκόμη ὡς ἱστορικὸ πολὺ κοντὰ ὄχι στὸ Θουκυδίδην ἀλλὰ στὸν Ἡρόδοτον. Δὲν θὰ ἤμποροῦσε ὁ Βλαχογιάννης νὰ κάμῃ ὅ,τι ἔκαμε ὁ Θουκυδίδης γιὰ τὰ σύγχρονα γεγονότα. Ἱστορία εἶναι γιὰ

τὸ Βλαχογιάννη αὐτὸ πού πιά ἔχει ζήσει καὶ ἔχει περάσει στὸ παρελθόν. Δὲν παρακολουθεῖ τὶς πραγματικὰς ἐπιβιώσεις πού ἐμφανίζει τὸ περασμένο γεγονός στὴ σύγχρονη πραγματικότητά, ἀλλὰ μόνο τὰ ἀναμνηστικὰ ἐπιβιώματα πού ἔχει ἀφήσει, τὶς ἀναμνήσεις καὶ τὰ λείψανα. Γι' αὐτὸ ἡ ἔρευνά του ἔχει κάτι τὸ μνημειακὸ καὶ τὸ παλαιοντολογικόν. Στέκεται κοντὰ στὸν Ἡρόδοτον γιὰ τὴν καὶ ὁ πατέρας τῆς Ἱστορίας μοναδικὸ πῶθο εἶχε νὰ περισώσει μὲ τὸ ἔργο του ἀπὸ τὴ φθορὰ τοῦ χρόνου τὴ δόξα καὶ τὸ κλέος ἔργων μεγάλων καὶ θαυμαστῶν πού εἶχαν ἐπιτελέσει οἱ Ἕλληνας καὶ οἱ βάρβαροι «ὡς... μῆτε ἔργα μεγάλα τε καὶ θαυμαστά, τὰ μὲν Ἕλλησι, τὰ δὲ βαρβάροισι ἀποδεχθέντα, ἀκλεῖα γένηται». Ἀπὸ τὴν ἐσωτερικὴ αὐτὴ συγγένεια ἀναγκαζόμενος ὁ Βλαχογιάννης αἰσθάνονταν, ὅπως ἔχει ἀνακοινώσει στὸ ἄρθρον του «Ὁ τελευταῖος τοῦ Εἰκοσιένα» ὁ φίλος κ. Ε. Π. Φωτιάδης (Κοινωνιολ. Ἐπιθεωρ. Ὀκτώβρ. 1945) ἀγάπη γιὰ τὸ σύγγραμμα τοῦ Ἡροδότου πού τὸ ἐθεωροῦσε «τὸ θεῖο βιβλίον τῆς ἀνθρωπότητος.» Γενικὰ ἡ σχέση τοῦ Βλαχογιάννη πρὸς τὴν πραγματικότητά πού ἀποκαλύπτει ἡ ἔρευνά του, ὅταν σταματᾷ τὸ κριτικὸ ἔργο, εἶναι στάσις αἰσθητικοῦ θεωρητῆ, εὐλαβικοῦ συντηρητῆ, φύλακα τῆς γνησιότητος πού ὀργίζεται καὶ ἀγανακτεῖ γιὰ κάθε ἀπόπειρα ἱστορικῆς νοθείας.

Ἡ ἱστορικὴ ματιὰ τοῦ Ἐπαχτίτη ἱστοριογράφου μᾶς κατευθύνεται πάντοτε στὸ συγκεκριμένο καὶ μερικόν. Ἡ φλογερὴ του ἐπιθυμία εἶναι νὰ ἀναπαραστήσῃ τὸ μερικὸ περιστατικὸν στὴν ἰδιάζουσα ἰδιότητα του. Δὲν ἀνέχεται καμιά ἀπόλυτως προκατάληψιν. Ἡ ἀξία τῆς ἐπὶ μέρους μαρτυρίας, ὅταν ἀποδειχθῆ ἀληθινή, εἶναι γι' αὐτὸν ὀριστικὴ καὶ ἀπόλυτη. Περιμένει πάντοτε ὅτι ἡ ἔρευνά του θὰ τοῦ δώσῃ στοιχεῖα πού ἤμποροῦν νὰ ἔχουν ἀπρόβλεπτες συνέπειες γιὰ τὴν ἐκτίμησιν καὶ ἀνασύνθεσιν τῶν ἱστορικῶν γεγονότων. «Ἄν ἀξιωθῶ νὰ τελειώσω τὸν Καραϊσκάκη», ἔγραφε λίγο καιρὸ πρὶν ἀπὸ τὸ θάνατό του. «Ὁ Ἕλληνας ἀναγνώστης θὰ ἰδῆ νέα ἀγνωστὰ καὶ ἀπίστευτα ἱστορία τοῦ Εἰκοσιένα». Ἡ δίψα γιὰ ἀνακάλυψιν ἀγνωστῶν δεδομένων τὸν παρασύρει σὲ ὀλοκληρωτικὸν περιγραφισμὸν πού καθιστᾷ δύσκολη ἂν ὄχι ἀδύνατη τὴ γενικὴ σύνθεσιν. Ἡ προσκόλλησίν του στὸ μερικὸ περιστατικὸν τὸν ὀδηγεῖ σὲ ἐκδηλον ἱστορικὸν «ἀνορθολογισμὸν» — Irrationalismus — πού ἡ παρουσία του ὅσο προχωροῦσε ἡ ἡλικία τόσο περισσότερο ἐγίνονταν αἰσθητῆ. Ἄρκει νὰ μελετήσῃ κανεὶς ἓνα ἄρθρον του δημοσιευμένον ἀμέσως ἔπειτα ἀπὸ τὴν ἀπελευθέρωσιν στὴ «Νέα Ἔστια» (τόμ. 36 τεύχ. 415 - 420) μὲ τὸν τίτλον «Δυὸ ποιητὲς ἀνήσυχτοι στοὺς τάφους τους» γιὰ νὰ ἰδῆ σὲ πόσο ἀνατρεπτικὰς ἀναθεωρήσεις ἀξιών ἦταν ἔτοιμος νὰ προχωρήσῃ. Τοῦ Ψυχάρη πιά τὴ γλωσσικὴ προσπάθεια δὲν τὴν εὗρισκε οὔτε

εἰλικρινῆ οὔτε σπουδαία. «Ὁ Ψυχάρης» γράφει, «ἀπὸ οἰκογενειακῆ μὀρφωσῆ του, εἶχε λησμονημένα καὶ τὰ παιδιάτικὰ του ἑλληνικά, καθὼς ὁ ἴδιος μου τὸ ἑομολογήθηκε στὸ Παρίσι... Ἡ φιλοδοξία νὰ γράψῃ τὸ περίφημο «Ταξίδι» δὲν τοῦ ἤρθε ἀπὸ ξαφνικὸ ἑλληρικὸν πατριωτισμὸ ἢ ἐνδιαφέρο γιὰ τὴν Ἑλλάδα, ἀλλὰ καὶ πάλι ἀπὸ φιλοδοξία στενὰ δεμένη μὲ τὸ ἔργο του τὸ γλωσσολογικὸ στὴ Γαλλία, ἔργο ποῦ δὲν ἦταν καὶ τόσο σπουδαῖο, ὡς τὸ ποῦμε, καὶ ποῦ τὸ ὑποστήριξε ὁ φιλολογικὸς θόρυβος ποῦ γίνηκε ἀπὸ τὸ «Ταξίδι». Ἕλληνας πατριώτης πρώτη φορὰ γίνηκε ἅμα χῶρισε τὴ γυναῖκα του, τὴν κόρη τοῦ Ρενάν». Στὸν τεχνητὸ δημοτικισμὸ τοῦ Ψυχάρη θέλει τώρα νὰ ἀντιπαραθέσῃ ὁ Βλαχογιάννης τὸ βαθιὰ μελετημένον γλωσσικὸ πρόγραμμα τοῦ Βηλαρὰ τὸ διατυπωμένον στὶς «Φιλολογικὲς γραφές» καὶ ἐξυμνεῖ τὸ «θαυμαστὸ θάρρος του ποῦ ἔφτασε μιά καὶ καλὴ στὴν κατάργηση τῆς ἀρχαίας κλασσικῆς ὀρθογραφίας, τῆς σκουριασμένης αὐτῆς ἀλυσίδας ποῦ κρατεῖ ἀκόμα, καὶ θὰ κρατῆ τὸν ἑλληρικὸ λαὸ δεμένον ἀπὸ τὸ λαιμὸ». Στὴν ἴδια μελέτη του χαρακτηρίζει τὸ Βενιζέλο «κούφιο καὶ ὑστερικὸ πολιτικὸ». Ἡ διάταξι «ἡ γελοία» τῆς συνθήκης τῶν Σεβρῶν «πὼς ἡ Τουρκία θάχανε τὴν Πόλη, ἀν δὲν φύλαγε τὴ συνθήκη, ξύπνησε τὸ ἐθνικὸ αἶσθημα τῶν Τούρκων καὶ γέννησε τὸν μεγάλον Κεμάλ, τὸν ἀληθινὰ μεγάλον Τούρκο πατριώτη ποῦ ἔβαλε τὰ γυαλιὰ στὸν ἀνυπόμονο βιαστικὸ Βενιζέλο» (Ν. Ἔστ. Τόμ. 36 σελ. 808). Ἀκόμη καὶ τὴν ἐκτίμησῆ του γιὰ τὴ συμβολὴ τῶν Σουλιωτῶν, ὕστερα ἀπὸ τὶς εἰδήσεις ποῦ μᾶς δίνει ὁ Κασομούλης, ἀρχίζε καὶ αὐτὴ νὰ τὴν ἀναθεωρῆ. Ἡ ἀντιπάθειά του κατὰ τῶν Φιλικῶν, κατὰ τῶν καλαμαράδων καὶ γενικὰ ἐναντίον ὄλων τῶν στοιχείων ποῦ δὲν ἦταν βγαλμένα μέσα ἀπὸ τὸ λαὸ εἶχε πιά γιγαντωθῆ. Το τελευταῖο ἄρθρο ποῦ ἔχει δημοσιεύσει στὴ «Νέα Ἔστια», λίγο καιρὸ πρὶν ἀπὸ τὸ θάνατό του, «Τὸ κρυφὸ σκολεῖο», ἔχει τὴν πρόθεσι νὰ μειώσῃ ὅσο ἡμπορεῖ περισσότερο τὴ συμβολὴ τῶν γραμματισμένων στὸν ἐθνικὸ τῶν νέων φρονηματισμὸ. Κατὰ ἓνα μέγα μέρος οἱ μεταστροφές αὐτές ὀφείλονται στὴ νοσηρὴ κατάστασι τῆς ὑγείας του ποῦ εἶχε ἐπιδεινωθῆ ὕστερα ἀπὸ τὸ 1942. Ἀκόμη καὶ οἱ ἀνθεθνικὲς ἐνέργειες ποῦ ἐσημειώνονταν κατὰ τὸ διάστημα τῆς κατοχῆς καὶ ἀμέσως ὕστερα τὸν ἔκαναν νὰ ἀγανακτῆ καὶ νὰ τὰ βάζῃ μὲ ὄλους. Οἱ πρώτες ὁμῶς ἀρχές καὶ αἰτίες ποῦ ἔκαναν δυνατὸ νὰ φθάσῃ σὲ τέτιες ἀναθεωρήσεις εὐρίσκονται στὴν ἀντίληψη, ὅτι ἡ προχώρησι τῆς ἀρχαιοδιφικῆς ἐρεῦνης θὰ ἀποκαλύψῃ στοιχεῖα καταλυτικὰ γιὰ τὴν οἰκοδομημένη ἱστορικὴ σύνθεσι. Ὅπως παρετήρησε ὁ ἄρθρο ποῦ στὰ προηγούμενα ἀναφέραμε ὁ κ. Ε. Π. Φωτιάδης, ὁ Βλαχογιάννης δὲν εἶχε ἀπαλλαγῆ ἀπὸ τὴ «μακαριαν δεισιδαιμονίαν ὅτι θὰ μεταβάλωμεν τὰς

μεγάλας καὶ γενικὰς γραμμάς τῆς νεωτέρας ἡμῶν ἱστορίας».

Ὅντας ὁ Βλαχογιάννης φύσι καλλιτεχνικὴ δὲν ἡμποροῦσε νὰ σκεφθῆ ἀναγόμενος σὲ γενικὲς ἔννοιες. Ὅλες οἱ ἔννοιες ποῦ χρησιμοποιεῖ εἶναι ἀτομικὲς καὶ μερικευμένες. Φιλοδοξεῖ νὰ μᾶς δώσῃ εἰκόνα ποῦ θὰ ἀναπαριστάνῃ τὰ ἰδιότυπα ἀτομικὰ χαρακτηριστικά. Γι' αὐτὸ δὲν πρέπει νὰ τὸν θεωρήσωμε ἀπλὸν ἱστοριογράφον, ἀλλὰ καὶ καλλιτέχνη ποῦ ἀναζωοποιεῖ τὸ ἱστορούμενα, ἀκοίμητο φύλακα καὶ ἐμπνευσμένο ἐρμηνευτὴ καὶ διάκονο τῆς Μνημοσύνης.

Τὰ ὅσα προηγήθηκαν δείχνουν καθαρά ὅτι ἡ ἀρχικὴ πρόθεσι ποῦ τὸν ὠθησε στὴν ἱστορικὴ ἐρευνα ἦταν ἡ ἐντονη αἰσθησι τῆς λαμπρότητας τοῦ Εἰκοσιένα. Ἐπειδὴ ἡ ψυχὴ του ἐμαγεύθηκε ἀπὸ τὴν ὑπέρτατη λάμψῃ τῆς Ἐθνεγεροσίας, ἔφθασε νὰ ἀφιερῶσῃ ὄλες του τὶς δυνάμεις γιὰ τὴν ἐξιστόρησῆ τῆς καὶ τὴ διαφύλαξῃ τῆς μνήμης τῆς. Πρωταρχικὴ ἦταν ἡ ἀγάπη του πρὸς τὸ Ἔθνος καὶ ἀπ' αὐτὴ ἐπήγαγε ἡ κλίσι του πρὸς τὴν ἱστορία.

Ο ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΛΑΪΚΙΣΜΟΣ

Ἡ ἐνότητι τῆς προσωπικότητας τοῦ Βλαχογιάννη διετηρήθηκε σταθερὴ καὶ ἀπαρσάλευτη. Σὲ ὄλες τὶς περιοχές τῶν ἀπασχολήσεων του διακρίνονται τὰ βασικὰ χαρακτηριστικά τῆς ὀντότητάς του. Στὶς ἱστορικὲς του ἐρευνες ὄχι μόνον τὸ θέμα, ἀλλὰ καὶ τὴν κατεύθυνσι τῆς ἐργασίας του τὰ προσδιορίζει ὁ λαϊκισμὸς, γιὰ τὸν ὁποῖον εἶχαμε τὴν εὐκαιρία νὰ μιλήσωμε στὰ προηγούμενα. Τὸν ἀγῶνα τῆς Ἐθνεγεροσίας τὸν ἐθεώρησε ἀποκλειστικὰ καὶ μονοσήμαντα ἀγῶνα τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ. Προλογίζοντας τὰ ἀπομνημονεύματα τοῦ Στρατηγοῦ Μακρυγιάννη στὰ 1907 ἔγραφε τὰ ἀκόλουθα: «Τὸ πολεμικὸν πνεῦμα τοῦ Ἐθνους τὸ ὁποῖον ἐμόρφωσε τὴν τάξι τῶν κλεφτῶν καὶ τῶν ἀρματολῶν, ἀνήγαγε δὲ αὐτὴν εἰς ἀκμὴν κατὰ τὰς πρὸ τῆς Ἐπαναστάσεως τελευταίας δεκαετηρίδας, παρέσχεν εἰς τὸν ἀγῶνα τοὺς πλείστους καὶ ἐκλεκτωτέρους τῶν στρατιωτικῶν μάλιστα δὲ τῶν τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος.» Τῆς Ἐθνεγεροσίας ἡ προπαρασκευὴ καὶ τὰ κατορθώματα πηγάζουν, κατὰ τὸ Βλαχογιάννη, μόνον ἀπὸ τὴν ψυχὴ τοῦ ἀπλοῦ καὶ ξεχωρισμένου ἀπὸ κάθε ἄλλη τάξι λαοῦ. Γίνεται ἐντονα φανερά, ἰδιοίτερα στὰ τελευταῖα του ἱστοριογραφικὰ ἔργα, ἡ τάσι ὄχι μόνον νὰ ὑποτιμῆσῃ ἀλλὰ νὰ ἀρνηθῆ ὀλοκληρωτικὰ τὴ συμβολὴ γιὰ τὸν ἀγῶνα τῶν Φιλικῶν καὶ γενικὰ ὄλων τῶν δυνάμεων καὶ παραγόντων ὄσοι δὲν ἔχουν ἀπόλυτα λαϊκὴ προέλευσι. Γιὰ τὸ Βλαχογιάννη ἡ ἐπίδρασι ποῦ ἀσκήθηκε ἀπὸ τὴ λογία παράδοσι ἐπάνω στὸ Ἔθνος ἦταν καταστροφικὴ. Στὸ σημεῖο αὐτὸ συμμερίζεται τὶς ἀντιλήψεις ποῦ διε-

τύπωσε ο Σολωμός¹ στο «Διάλογό» του στιγματίζοντας το Σοφολογιώτατο ως έχθρό και τύραννο του Έθνους όπως τον Τούρκο. Κοντά σ' αυτά πρέπει να έχουμε υπ' όψει ότι μέσα στα στήθη του Βλαχογιάννη πολλές φορές ανασταίνεται και θεριεύει το μίσος των στρατιωτικών του Εικοσιένα κατά των «καλαμαράδων». Παράπλευρα όμως από το λαϊκισμό και από τις εκρήξεις της όργης του ζή ακοίμητη και αμείωτη η αγάπη του προς το Έθνος και την Πατρίδα. Ή απέναντι στο Έθνος στάση του Βλαχογιάννη είναι απaráλλακτα η στάση του άπλοϊκού αγωνιστή του Εικοσιένα. Θεωρεί το Έθνος ως κάτι που υπάρχει κατά φυσική αναγκαιότητα, όπως και τα βουνά που πλαισιώνουν της στενής πατρίδας τον όριζοντα. Είδη το Έθνος μέσα από την άποψη του άφελους φυσικοκρατισμού και ρωμαντισμού, χωρίς να προχωρήσει σε ευρύτερη ιστορική ένατένιση, όπως έκανε ο Κ. Παπαρηγόπουλος. Δεν έθεσε ο Βλαχογιάννης στον έαυτό του πρόβλημα για τις έσχατες ρίζες της έθνικης μας ύποστάσεως, για τις διαχρονικές πνευματικές δυνάμεις που έκαμαν να κρατηθώ ως ιδιότυπο λαϊκό σύνολο το Έθνος επάνω στα φτωχά έλληνικά χώματα. Είδη τη λογία πνευματική παράδοση ως δύναμη δεσμευτική της λαϊκής δημιουργικότητας. Αυτόνομη είναι ότι η αντίληψή του αυτή απέρρεε ως αναγκαίο συμπέρασμα από την έξύψωση της λαϊκής ψυχής σε μοναδική

πηγή αυτοδύναμης δημιουργίας. Γνήσιο, άληθινό και έθνικό είναι για το Βλαχογιάννη μόνο, ό,τι προέρχεται από το λαό· όλα τα άλλα είναι νόθα και ψεύτικα. Γι' αυτό ο Βλαχογιάννης βλέπει το Έθνος στις ιστορικές του έρευνες χωρίς μεγάλη ιστορική προοπτική. Οι αναδρομές του στους προεπαναστατικούς αιώνες δεν είναι και τόσο γόνιμες. Σταματά μόνο τη ματιά του στην άρματολική παράδοση της στερεάς Έλλάδος. Μένει δεμένος στη μονομέρεια του λαϊκιστικού δημοτικισμού που δεν ήμπορεί να παρακολουθήσει την έθνικη ένότητα ανατρέχοντας στους προηγούμενους από την Τουρκική κατάκτηση αιώνες.

Τό λαϊκισμό τον είχε μέσα στο αίμα του. Ή μητέρα του έκρατούσε από Σουλιώτικη πατριά, αλλά ο πατέρας του ήταν άνθρωπος με κοινή λαϊκή καταγωγή. Στα πρώτα του χρόνια έστάθηκε κάτω από την επίδραση της μητρικής του καταγωγής. Όσο όμως περνούσαν τα χρόνια και έμέστωνε η δική του αυτοπεποίθηση, τόσο περισσότερο ένικοüse η κλίση του προς τον καθαρό λαϊκισμό. Όταν έτράφηκε ο νους του με τα εύρηματα των ιστορικών του μελετών, έστησε σε ιδανικό ύψος δύο μεγάλους ρουμελιώτες Στρατηγούς που έχουν τό κοινό γνώρισμα ότι και οι δύο τους έβγηκαν μέσα από το λαό, το Μακρυγιάννη και τον Καραϊσκάκη. Ο πρώτος δεν άνηκε ούτε «εις τζάκια» ούτε «εις κοτζαμπάσηδες». Του δευτέρου η ρίζα της καταγωγής χάνεται μέσα σε άδιερεύνητο λαϊκό ύποστρωμα. Και οι δύο Στρατηγοί ύψώνονται εμπρός στα μάτια του Βλαχογιάννη ώσαν ύποδείγματα ήρώων που έφύτρωσαν από τα παρθένα σπλάχνα του λαού. Κινημένος από τέτιες παρορμήσεις, όσο περνούσε ο καιρός, αναθεωρούσε τις σχετικές με τον Κολοκοτρώνη και τους άλλους αγωνιστές που είχαν να δείξουν προπατορική καταγωγή, αντίληψεις και αξιολογήσεις του. Σε μία τέτια διάθεση του χρεωστεΐται και η στάση του απέναντι στην προσωπικότητα του Γέρου του Μοριά, όπως έφανερώθηκε στο βιβλίο του «Κλέφτες του Μοριά». Θέλησε μ' αυτό να κτυπήσει την προσπάθεια κάθε έκ των ύστερων έξωραϊσμού, όπου κι αν την συνήντησε. Όσο κι αν παραγνωρίζει ώρισμένα ιδιότυπα χαρακτηριστικά της έθνικης μας ζωής που είχε στην προεπαναστατική περίοδο αναπτυχθώ στην Πελοπόννησο, η πρόθεσή του, παρ' όλες τις ύπερβολές, αξίζει να θεωρηθώ άγνη και άνυστερόβουλη. Τό Βλαχογιάννη τον ενδιαφέρει πρωταρχικά τό στρατιωτικό γεγονός, ως έκδήλωση της ανθρώπινης άρετής και άνδρείας. Τό πολιτικό γεγονός έρχεται κατά την αντίληψή του σε δευτερεύουσα μοΐρα, χρεωστεΐ την καταγωγή του και τη σημασία του στο πολεμικό. Ή αισθητική του διάθεση ήμπορεί να επαναπαυθώ μόνο στην ένατένιση προσωπικοτήτων που τις κοσμεΐ ή προσώ-

1. Άξίζει να σημειωθώ ότι ο Kant στην «Άνθρωπολογία» του (Μέρος Β' § 104) μιλώντας για τό φυσικό χαρακτήρα των λαών, διαπιστώνει ότι τό λαό των Έλλήνων τον κρατεί ύποδουλωμένο από τό ένα μέρος η πίεση των Τούρκων και από τό άλλο η πίεση των Καλονήρων. Ήπειδή δεν ξέρω να έχη γίνη γνωστό στον τόπο μας τό σχετικό χωρίο, τό παραθέτω σε μετάφραση: «Στό χαρακτήρα των Έλλήνων κάτω από τη σκληρή πίεση των Τούρκων και κάτω από την όχι πολύ ήπιώτερη καταπίεση των Καλονήρων (Caloyers) των πολύ λίγο έχει χαθή η ψυχική τους διάθεση (ή ζωηρότητά τους και η κουφότητα τους (Leichtsinn = τό να τά παίρνουν όλα εύκολα) καθώς και η σωματική τους διαμόρφωση και τα χαρακτηριστικά του προσώπου τους· αντίθετα η ιδιότητα τους αυτή θα ήμπορούσε κατά πάσα πιθανότητα πραγματικά πάλι να άποκατασταθώ, αν η μορφή της θρησκείας και της πολιτικής διακυβερνήσεως τους έδιναν, έπειτα από εύτυχη γεγονότα, την έλευθερία να άποκατασταθούν εκ νέου». Οι ύπογραμμισμοί ύπάρχουν στο γερμανικό κείμενο. Τό έργο αυτό του Kant έχει γραφώ στο 1797 (βλ. Έργα του Kant, έκδοση Cassirer, Βερολίνο 1923, Τόμ. VIII σελ. 213). Θά ήταν διαφωτιστικό για την πνευματική ιστορία μας να εξακριβωθούν οι πηγές από τις όποιες άντλει ο Kant τις διαπιστώσεις του. Δεν είναι άπίθανο στους φιλοσοφικούς κύκλους των διαφωτιστών και τους θρησκευτικούς των προτεσταντών κατά τον δέκατον ύγδοο αΐωνα να έγίνονταν σχετικά με τα Έλληνικά πράγματα τέτοιοι παραλληλισμοί. Δεν άποκλείεται άκόμη παρόμοιες αντίληψεις μεταφερόμενες στις Έλληνικές χώρες από σπουδαστές και έμπορευμένους να συντελούσαν για να δξύνωνται οι αντίθεσεις και οι έριδες των όπαδών του διαφωτισμού προς τους κληρικούς που ήταν κατά πλειοψηφία φορείς της αρχαϊστικής παράδοσης. Στο ίδιο χωρίο ο Kant, συγκρίνοντας τους Έλληνες του καιρού του με τους Άρμενίους, τους χαρακτηρίζει «άστατους και έρποντας» (Kriechenden), ενώ τον Άρμενικό λαό τον χαρακτηρίζει φρόνιμο και φιλόπονο.

πική ἀνδρεία καὶ ποὺ χρεωστοῦν τὴν ἀνάδειξή τους μόνο στὸν ἑαυτό τους. Τὸν καταθέλει κοντὰ στὴ φρονιμάδα, περισσότερο ἢ προσωπική ἀνδρεία τοῦ Μακρυγιάννη. «Ἔιχε» γράφει προλογίζοντας τὰ Ἀπομνημονεύματα τοῦ ἠρωϊκοῦ Στρατηγοῦ, «Ἀληθῶς τι τὸ ἐκπληττον ἐν τῇ καταβάλλουσῃ ὀρμῇ αὐτῆς καὶ τῇ ταχύτητι ἢ ἀνδρεία τοῦ Μακρυγιάννη, εἴτε προσβάλλοντος εἴτε ἀμυνομένου, αἱ δὲ χαλύβδινοι ἀναλαμπαὶ τῆς σπάθης αὐτοῦ φαντάζονται τις ὅτι ἐνηλλάσσοντο πρὸς τινὰ ὑποκύανον σπινθηρισμὸν ἀναχύνοντα ὁσμὴν θείου».

Ἡ περίπτωση τοῦ Στρατάρχη τῆς Ροῦμελης Καραϊσκάκη ἦταν κάτι ποὺ ἀνταποκρίνονταν στὶς ἐσώψυχες προτιμήσεις τοῦ Βλαχογιάννη. Τοῦ ἔδιναν τὴν εὐκαιρία νὰ κάμῃ φανερὴ τὴ διαδικασία σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία ἡμπορεῖ ἡ λαϊκὴ ψυχὴ νὰ δημιουργήσῃ τὴν ἠρωϊκὴ προσωπικότητα. Τὰ σκοτεινὰ προβλήματα ποὺ ἀναφέρονται στὴν καταγωγή του καὶ στοὺς πρώτους χρόνους τῆς δράσεώς του παρείχαν πεδίο ἀρχεϊακῶν ἐρευνῶν καὶ κριτικῆς γιὰ τὴν ὁποία ὁ Βλαχογιάννης ἦταν εἰδικευμένος περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλον. Μὴ ἔχοντας κανεὶς ὀλόκληρο τὸ ἔργο ἐμπρὸς του δὲν ἡμπορεῖ νὰ ἀποφανθῇ, ἀν ἔδικαίωσε τις προσδοκίες τοῦ δημιουργοῦ του. Ἐκεῖνο ποὺ βεβαιώνεται εἶναι ὅτι τὸ ἱστοριογραφικὸ ἰδεώδες τῶν τελευταίων χρόνων ἦταν νὰ δείξῃ πῶς ἀναπηδᾷ ἀπὸ μέσα ἀπὸ τὸ παρθένο λαϊκὸ ἔδαφος ἡ αὐτοδύναμη ἠρωϊκὴ προσωπικότητα. Ἡ ἱστοριογραφικὴ ἐργασία τοῦ Βλαχογιάννη δὲν ἀσχολήθηκε μὲ τὴν ἔθνικὴ ἱστορία στὸ σύνολό της. Ἐδιάλεξε γιὰ ἀντικείμενό της ἓνα μόνο τμῆμα, πρὸς τὸ ὁποῖο ἔφερε τὸ συγγραφέα μας ἐκλεκτικὴ ψυχικὴ συγγένεια.

Ὁ ΛΟΓΟΤΕΧΝΗΣ ΚΑΙ ΛΑΟΓΡΑΦΟΣ

Τόσο ἡ λογοτεχνικὴ ὡς καὶ ἡ λαογραφικὴ ἐργασία τοῦ Βλαχογιάννη παρουσιάζεται συνυφασμένη σὲ ἀδιάσπαστὴ ἐνότητα καὶ ὑποταγμένη σὲ καθωρισμένη τελολογικὴ ἐπιδίωξη. Μέσα στὸ ἔργο του ὁ λαογράφος ὑψώνεται σὲ λογοτέχνη καὶ ἱστορικὸ ἀφηγητὴ τῆς Ἐθνεγεσείας. Οἱ λαογραφικὲς του ἀπεικονίσεις εἶναι σύγχρονα καὶ εἰκόνες τῆς τυποποιημένης ἐθνικῆς ἱστορικῆς ζωῆς. Μᾶς φέρνουν πάντοτε κοντὰ στὴν οὐσία τῆς ψυχῆς τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, μᾶς βάζουν νὰ ἀντικρύσωμε τὴν ἐλληνικὴ ὑπαιθρο, νὰ κάνωμε δική μας τὴν ἀπλὴ αἴσθησι τοῦ τραγουδιστῆ μὲ ὅλη τὴν ἀγνὴ καὶ ἀνόθευτὴ ποίησίν της. Ἡ συναισθηματικὴ ποὺ ἀπηχοῦν τὰ ποιητικὰ δημιουργήματα τοῦ Βλαχογιάννη εἶναι ὀλοκληρωτικὰ ἀπηλλαγμένη ἀπὸ κάθε ἐπιτηδευμένο αἰσθητισμὸ. Εἶναι ἀντρίκεια, παλληκαρῆσια, Δωρικὴ. Ὁ «φραγκόθροστος αἰσθητιστής» τῆς Ἀθήνας «ποὺ ἀγναντεύει ἀπὸ τὸ Ζάππειο τὸν Ὑμηττὸ καὶ κρίνει τεχνικὰ τὰ ρόδα καὶ τὰ γιούλια τῆς

στιγμῆς» ἦταν γιὰ τὸν Βλαχογιάννη ἀηδιαστικὴ ὑπαρξὴ ποὺ τοῦ κινούσε τὴν περιφρόνηση. Ἡ συναισθησι τοῦ στρέφεται πρὸς τὸ δημοτικὸ, λαϊκὸ ποιητὴ, τὸν «μακρυνὸν ξαγναντευτὴ» ποὺ «ὀ,τι ἢ ματιά του ἀγναντεύει τ' ὁμορφαίνει κι' ὄλα κρίνει μὲ τὴν ἴδια φυσικὴ γαλήνη, τ' ἄψυχα φαινόμενα, ὅπως καὶ τ' ἀνθρώπινα». Δὲν ξεχωρίζει ἀπὸ τὴ συναισθησι τοῦ μοναχικοῦ βοσκοῦ στὰ ἔρημα βουνά, ἀπὸ τὴ συναισθησι τοῦ παλληκαριοῦ ποὺ ἔχει σταθῆ στὴν ψηλὴ βίγλα καραοῦλι. Ἡ αἰσθητικὴ του ἐνατένισι εἶναι τὸ «μακρυνὸ ξαγναντεμα», θέα καὶ θεωρία, ὅπως θὰ ἔλέγαμε στὴν παλαιὰ γλῶσσα. Τὸ μακρυνὸ ξαγναντεμα συντροφεύεται ἀπὸ τὴν πίκρα καὶ τὴ θλίψι τῆς μοναξιάς. Στ' ἀληθινὰ ἀπέραντὴ μοναξιά ἔδερνε τὴν ψυχὴ τοῦ Βλαχογιάννη, ὅταν ἡ θύμησι τοῦ ἐφερούγιζε πρὸς ἓναν κόσμον ποὺ εἶχε περάσει, ποὺ εἶχε πιά σβύσει. Ἐζοῦσε μοναχὸς αὐτὸς καὶ τελευταῖος στὸν κόσμον τοῦ ἱστορικοῦ κλέους, προσκρούοντας σὲ μιά, κατὰ τὴν ἀντίληψίν του, ταπεινότερη γενεὰ καὶ πραγματικότητα, μέσα ἀπὸ τὴν ὁποία δὲν ἀκτινοβολούσε ἡ δόξα, ἡ πολεμικὴ ἀρετὴ καὶ ἡ εἰλικρίνεια τοῦ ἀπλοῦ ἀνθρώπου.

Ἡ ἐκφραστικὴ τεχντροπία τοῦ λεκτικοῦ του ὕφους ἐναρμονίζονταν μὲ τὴ βαθύτερη ἰδιοσυστασία τῆς ψυχῆς του. Ἡ γλωσσικὴ του διατύπωσι ὅπως καὶ ἡ συναισθηματικότητά του εἶχε κάτι τὸ «αὐτοχθονικό», φανερόντας τὴν ἀκατάλυτὴ ρίζωσίν του στὸ πατρικὸ χῶμα. Στὴ λεκτικὴ πρότασι τοῦ πεζοῦ του λόγου ἔδινε πάντοτε ρυθμὸ καὶ μὲ τὴν κατάλληλη τοποθέτησι τῶν λέξεων ἤθελε νὰ κινή τὴν προσοχή τοῦ ἀναγνώστη σὲ ἐγρήγορη καὶ νὰ δημιουργῆ συγκίνησι. Ἡ ἰσχυρὴ ἐντυπωσιακὴ χῶρα γιὰ τὴν τοποθέτησι τοῦ ρήματος καὶ τοῦ οὐσιαστικοῦ δὲν εἶναι στὸν πεζὸ λόγον του ἢ ἀρχὴ ἀλλὰ τὸ τέλος τῆς φραστικῆς ἐνότητος. Ἡ πρότασι τοῦ πολλές φορές ἔχει μᾶκρος καὶ συνέχεια. Ἐπειδὴ ὁ λόγος του εἶναι περιγραφικὸς καὶ ἱστορικὸς ἀφηγηματικὸς, ἀναγκάζεται νὰ προτιμᾷ τοὺς συγκρατητοὺς καὶ ὠργανωμένους φραστικοὺς σχηματισμοὺς, μὲ τοὺς ὁποίους ἀποδίδεται ἡ χρονικὴ συνέχεια τῶν συμβεβηκότων καὶ ἡ χωρικὴ συνεπαφὴ τῶν ἐξωτερικῶν συγκυριῶν. Καὶ ἐδῶ λοιπὸν τὰ φραστικὰ μέσα καλύπτουν τὰ αἰτήματα ποὺ ἐπιβάλλονται ἀπὸ τὸ περιεχόμενον.

Ἡ σταθερότητα τῆς ψυχικῆς του οὐσίας τεκμηριώνεται καὶ ἀπὸ τὴν ἐμμονή του στὸ ἴδιο γλωσσικὸ ἰδίωμα καὶ τὸ ὕφος. Στὴ χρησιμοποίησι τῆς δημοτικῆς δὲν τὸν ὠδήγησαν θεωρητικοὶ στοχασμοὶ στηριγμένοι στὰ πορίσματα τῆς γλωσσολογικῆς ἐπιστήμης. «Ὅταν ἔπιασα τὸ κοντύλι πρώτη φορὰ στὰ 1990 ἢ παρθένα ὀρμὴ τῆς ψυχῆς μου» γράφει στὸν πρόλογόν τῶν «Προπυλαίων» «μ' ἔφερε, σοφὴ στὴ γλῶσσα τοῦ λαοῦ μας καὶ ἔγραψα τὸν «Ξενιτεμό». Πόσα χρόνια περασμένα! Ὁ πόλεμος ἀνάμεσα στὰ δυὸ στρατόπεδα τὰ γλωσσικὰ ξάναψε καὶ θέριψε.

Και τώως από τους γραφιάδες είμαι ο μόνος που δέν μπήκα στον άγωνα τους». Ο Βλαχογιάννης έγραψε στη δημοτική από έπιτακτική πραγματική ανάγκη. Είχε να ειπή πράγματα που δέν ήμποροῦσαν να έκφραστούν με άλλο ιδίωμα. Μιά και απέφασισε να γράφη δημοτικά, έθεώρησε τό ζήτημα λυμένο και έπροχώρησε χωρίς να γλωσσολογή. Στο ύφος του δέν παρατηρούμε στα ύστερότερα χρόνια καμιά μετατροπή, ούτε επίδραση κοινούριων ρευμάτων. Διετήρησε ακέμη και δικές του αρχικές όρθογραφικές συνήθειες τό άρθρο του θηλυκού «της» τή διατήρηση τής ύποτακτικής και τής ύπογεγραμμένης. Με τήν προχώρηση του χρόνου γίνεται περισσότερο όριστική και σταθερή ή σχηματοποίηση του καθαρά προσωπικού του ύφους. Είναι ο μοναδικός μέσα στους πεζογράφους μας που έχει αποκλειστικά δικό του προσωπικό ύφος. Όπως σε ένα αρχαίο κείμενο του Θουκυδίδου διακρίνεις άμέσως τό συγγραφέα του, με τήν ίδιαν ασφάλεια ήμπορείς να αναγνωρίσης ένα κομμάτι γραμμένο από τό Βλαχογιάννη. Γι' αυτόν ή γλώσσα ήταν κάτι τό ζωντανό, και τό όργανικό, τό φυτρωμένο μέσα στην ψυχή του «έκ γενετής». Τήν καθαρεύουσα τήν έχρησιμοποίησε κατά καιρούς στους προλόγους των άρχεϊακών του έκδόσεων, όταν ήθελε να επικοινωνήση με ευρύτερους κύκλους, που δέν ήταν συνηθισμένοι με τή χρήση τής δημοτικής. Ήτανε βέβαιος για τήν κατίσχυση τής δημοτικής, αλλά τήν ήθελε άγνή και άπελευθερωμένη από κάθε τεχνητό βιασμό. Τό ότι στα τελευταία του δημοσιεύματα έκήρυξε τεχνητή τή γλωσσική του Ψυχάρη προσπάθεια, αυτό δέν χρεωστέϊται μόνο στον παροξυσμό από τήν άρρώστεια του. Ήταν τό ξέσπασμα μιās άπωθημένης και χρόνια συγκρατημένης αντίπαθειας, καθώς και τό γιγάντωμα του πόθου που αισθάνεται ο κοντά στο τέρμα τής ζωής φθασμένος άνθρωπος, να ξαναγυρίση στο αρχικό και Ιστό πρώτο, στη γνήσια πηγή τής πρώτης άδολης έμπειρίας. Γι' αυτό άνατρέχει στην γλωσσική προσπάθεια του Βηλαρά και τόν ανακηρύσσει «μεγάλον» οϊκοδόμο, βαθιά προετοιμασμένον Δάσκαλο των νέων έλληνικών γραμμάτων σ' όλες τις μορφές και τις ούσιες τους, σ' όλα τά τυπικά τους φανερώματα».

Διακρίθηκε ανάμεσα σε όλους τους σύγχρονους του ο Βλαχογιάννης και στη λαογραφική έρευνα. Ύψωσε τή λαογραφία σε μέσο που αισθητοποιεί τήν ήρωϊκή έθνική ζωή του Εικοσιένα. Ή έλπίδα του ήταν ότι θα κατώρθωνε να οδηγήση τή νέα γενεά με τις άφηγήσεις του στο σωστό έθνικό δρόμο. Ύποδειγματικές θα άπομείνουν και οι κριτικές του έργασίες, οι άναφερόμενες στην έξακρίβωση τής γνησιότητας ώρισμένων κύκλων δημοτικών άσμάτων. Άρκει να ρίξη κανείς μιá ματιά στο τρίτο μέρος του βιβλίου του «Κλέφτες του Μοριά» που έπι-

γράφεται «Ο ποιητικός θρύλος» για να θαυμάση τό άλάθητο κριτικό του αίσθητήριο. Έφάμιλλη έργασία από τους νεώτερους έχει να επιδείξη μόνο ο Γ. Άποστολάκης, με τή διαφορά ότι ο Βλαχογιάννης κοντά στα αισθητικά κριτήρια χρησιμοποιεί και Ιστορικά. Κάθε μελετητής που θέλει να έμβαθύνη στην ούσία των δημοτικών τραγουδιών θα γυμνάση τήν διαγνωστική του Ικανότητα, αν διαβάση με προσοχή τό τμήμα του βιβλίου που άναφέραμε. Ύπάρχουν βέβαια στις σελίδες εκείνες βίαιες επιθέσεις κατά των παλαιότερων συλλεκτών και έκδοτών. Ο Βλαχογιάννης, παρασυρόμενος από τόν Ιερό του πόθο να φθάση στη γνήσια ποιητική ούσία, δέν λαμβάνει ύπ' όψει του ότι πολύ άργά έσυνήθισαν οι συλλογείς να δείχνουν τόν όφειλόμενο σεβασμό στην προφορική παράδοση. Προσθήκες, παραμορφώσεις, έπεξεργασίες και διασκευές ήταν κάτι τό πολύ συνηθισμένο σε συλλογές δημοτικών τραγουδιών και άλλων χωρών που είχαν έκδοθη κατά τις πρώτες δεκαετίες τής περασμένης έκατονταετίας. Στη συλλογή των λαϊκών γερμανικών τραγουδιών που εξέδωκαν οι ρωμαντικοί Arnim και Brentano είχαν προχωρήσει σε όλοκληρωτικά αύθαίρετες διασκευές. Κατά τήν πρώτη αρχή του καταρτισμού των συλλογών τή λαϊκή ποίηση τήν έθεωρούσαν κοινό κτήμα στη διάθεση κάθε έκδότη και διασκευαστή. Πολύ άργά κατωρθώθηκε να άποκατασταθί ο όφειλόμενος σεβασμός στην προφορική παράδοση. Έχρειάσθηκε να περάση άρκετός καιρός για να καταστή δυνατή ή έφαρμογή τής άκριβολογημένης μεθοδικής, που είχε χρησιμοποιήσει ή κλασσική φιλολογία, και στα δημοτικά κείμενα.

ΟΙ ΤΕΛΕΥΤΑΙΕΣ ΗΜΕΡΕΣ

Όσο κυλούσαν τά χρόνια τόσο περισσότερο αισθάνονταν ο Βλαχογιάννης πως έπεφτε σε μόνωση. Δέν ήμποροῦσε να έλθη σε ψυχική έπαφή κατά κανένα τρόπο με τους «φραγκόθρεφτους» όπως έλεγε «αισθητιστές», ούτε με τους ξεκομμένους από τήν έθνική παράδοση πτωχαλαζόνες, που μη έχοντας κανένα δικό τους έσωτερικό ήθος ούτε και ρίζωση στο έξωτερικό τουλάχιστον ήθος του λαού, υπερηφανεύονταν ότι είχαν ξεπεράσει τήν ήθογραφία. Ή μαυρίλα τής κατοχής με τά σύνδρομά της έπακόλουθα έδηλητηρίασε τις τελευταίες χρονιές τής ζωής του. Είθε να γκρεμίζεται ή φτωχή καλύβα τής έθνικής έλευθερίας και ένοιωσε να παραστρατή ή νέα γενεά σε όλέθριους δρόμους. Άν οι «καλαμαράδες» έματαίωσαν τήν όλοκληρωση των έθνικών επιδιώξεων κατά τό Εικοσιένα, καινούριες σκοτεινές δυνάμεις έφάνηκαν για δεύτερη φορά και έφεραν τά ίδια όλέθρια αποτελέσματα. Όλα αυτά παρώξυναν μέσα στην ψυχή του τήν

Ἐμφυτὴ πικρόχολη ἐλεγκτικὴ τοῦ διαθέσει, χωρὶς ὅμως νὰ μειώσουν οὐδὲ κατὰ τὸ παραμικρὸ τὴ διαύγεια τοῦ κριτικοῦ τοῦ αἰσθητηρίου, τὴν ἐργατικότητα καὶ τὴ μαχητικὴ του ὀρμητικότητα. Ὁ θάνατος τὸν εὐρῆκε σχεδὸν σκυμμένο ἐπάνω στὸν «Καραϊσκάκη» του, στὸ μεγάλο αὐτὸ ἔργο τῆς ζωῆς του. Ἀπὸ τὴν ἀποψη αὐτὴ ἡ μοῖρα του παρουσιάζει ἐκπληκτικὲς ἀναλογίες μὲ τὴ μοῖρα τοῦ Θουκυδίδου. Καὶ στοὺς δυὸ παρατηροῦμε νὰ τερματίζεται ἡ ζωὴ τους πρὶν φθάσουν νὰ μᾶς δώσουν τὸ ἔργο τους ὀλοκληρωμένο. Καὶ οἱ δυὸ τους εἶχαν γίνει ἀπόξενοι κατὰ τὸ τέλος τῆς ζωῆς τους μέσα σὲ ἓνα κόσμον ποὺ εἶχε, κατὰ τὴν ἀντίληψή τους, κλίνει στὴν παρακμῆ. Σέρνουν μαζὶ τους καὶ οἱ δυὸ τους ἓνα γλωσσικὸ ὕφος ποὺ εἶχαν σχηματοποιήσει ὀλόκληρες δεκαετίες προτύτερα. Ὅση διαφορὰ διαπιστώνεται ἂν συγκρίνωμε τὸ τρα-

χὺ αὐστηρὸ Θουκυδίδειο ὕφος μὲ τὴν φραστικὴ ἰσχνότητα ποὺ χαρακτηρίζει τοὺς λόγους τοῦ Λυαίου, ἄλλη τόση διαφορὰ θὰ εἶχε νὰ σημειώση κανεὶς συγκρίνοντας τὴν αὐστηρὴ λεκτικὴ τεχνοτροπία τοῦ Βλαχογιάννη μὲ τὸ σημερινὸ ἐκφραστικὸ ὕφος τῶν πεζογράφων μας. Τοῦ Θουκυδίδου τὸ πνεῦμα ἐπαναπαύεται στὴν ἀναπόληση τῆς πόλεως τοῦ Περικλέους, τοῦ ἄλλου ἢ ματιὰ ἡσυχάζει, μόνον δταν ξαναγυρίζη στὴν ἐνατένιση τῆς λαμπρότητας τοῦ Εἰκοσιένα. Ἡ «ζήτησις τῆς ἀληθείας» εἶχε ἀποκορυφωθῆ καὶ στοὺς δύο στὴν ὑπέρτατη ἐντασὴ τῆς, χωρὶς νὰ ψυχράνη καθόλου τὸν πρὸς τὸ ἱστοροῦμενο ἀντικείμενο ἐρωτᾶ τους. Ἡ ζωὴ τους ἐτερματίστηκε ἐπάνω σὲ μιὰ στιγμή ὑψίστης ψυχικῆς βώμης μὲ τὸ παράπονον δι' ἔφυγαν ἀπὸ τὸν κόσμον αὐτό, χωρὶς νὰ κατορθώσουν νὰ δώσουν στὸ ἔργο τῆς ζωῆς τους τὴν τελειότητα ποὺ εἶχαν ποθῆσει.

Κ. Δ. ΓΕΩΡΓΟΥΛΗΣ.

